

Horná Súča – kopaničiarska obec

P. Spišiak: Horná Súča – a Kopanitse Village. Život. Prostr., Vol. 31, No. 2, 94–97, 1997.

The settlement system in Slovakia has got certain peculiarities. One of the most interesting ones is the dispersed settlement. In Slovakia, one of the largest villages with dispersed settlement is the village of Horná Súča situated in the geomorphological complex of the Biele Karpaty Mts. The whole cadastre of the village lies in the Protected Landscape Area Biele Karpaty Mts. Within the frame of administrative division it belongs to the district of Trenčín and in 1993 it became a border village with the Czech Republic.

Horná Súča has 3,574 inhabitants (1991), from which 46 per cent live in the centre and in 54 per cent in the kopanitse. In the centre there is a continuous increase in population. The village consists of the centre of Horná Súča and 5 main kopanitse settlements – Krásny Dub, Trnávka, Vlčí vrch, Závrská (Horná a Dolná Závrská) and Dúbrava. Recently there has been a significant decrease of inhabitants in them, either as the consequence of moving to the central village or to other settlements, or as a result of the natural death of the inhabitants.

Besides the natural phenomena in the Protected Landscape Area, in the village there have been certain specific features of the kopanitse culture conserved (architectonic, agricultural, crafts, folklore), especially in the kopanitse settlements.

Jednou z najväčších obcí s rozptýleným osídlením na Slovensku je Horná Súča. Nachádza sa v západnej časti Slovenska, v geomorfologickom celku Biele Karpaty. Administratívne patrí do Trenčianskeho kraja a okresu Trenčín. Obec má niekoľko zvláštností, pre ktoré je dôležité si ju bližšie všímať. Okrem spomenutého zvláštneho systému osídlenia (často sa používa aj pojem kopaničiarske), má zvláštnu polohu, je to po rozdelení Československa *hraničná obec*. Z celkovej dĺžky katastrálnej hranice (35 km) tvorí hranica s ČR 14 km. Stredná odlesnená kotlinová časť obce má pahorkovitý charakter, jej zalesnenú vrchovitú obruť tvoria druhohorné tvrdoše a masívne trefohorné pieskovce. Územím preteká potok Sučianka, ktorý odvodňuje takmer celé územie. Severná časť obce patrí do chladnej klimatickej oblasti s priemernými teplotami v júli 12–16 °C. Ostatné územie je charakteristické mierne teplou klímou s priemernými júlovými teplotami 16 °C. Ročný úhrn zrážok v horskej oblasti dosahuje 800–1000 mm a v údolnej časti 600–800 mm.

Horná Súča patrí k charakteristickému kopaničiarskemu osídleniu myjavského typu, vyskytujúcemu sa na moravsko-slovenskom pomedzí. Obec sa skladá zo sústredeného jadra Horná Súča a piatich pomerne kompaktných kopaníc – Krásny Dub, Trnávka, Vlčí Vrch,

Závrská (Horná a Dolná) a Dúbrava. Každú kopanicu ešte obklopuje sústava rozptýlených usadlostí a malých osád. Stred obce leží na 17° 59' východnej geografickej dĺžky a 48° 59' severnej geografickej šírky. Najnižšie je položené sústredené jadro – Horná Súča – 315 m n. m., najvyššie hraničné kopanice Vlčí Vrch – 550 m n. m.

Kultúrohistorické aspekty obce

V r. 1993 si obec pripomenula 785. výročie prvej písomnej zmienky. Bolo to na donačnej listine z r. 1208, ktorou nitriansky župan Tomáš daroval časť chotára Skala nitrianskemu biskupovi. Pri popise hraničných medzí tejto pôdy sa zmiňuje aj o hraniciach "de Sussa", t. j. Súča. V historickom vývoji patrilo územie k sučianskemu, neskôr k trenčianskemu hradnému panstvu. R. 1439 patrili k hradu Súča obce Nemšová, Hrabovka, Srnie, Kolačín, Podhradie, Veľká Súča a Pustá Súča. V r. 1548 patrilo k panstvu hradu Súča: Zucha Maior – Súča Veľká, Zucha Minor – Súča Malá a Puszta Zucha, ktorá ležala asi v okolí hradu.

Horná Súča vznikla v období 1350–1400, keď sa v horách začali usadzovať prví kolonisti. Hrad Súča bol zbúraný r. 1550. Už r. 1582 ho Rudolfská záložná zmluva spomína ako pustý a zrúcaný hrad. Dnes ho už nemožno ani presne identifikovať.

Podľa urbára z r. 1549 bolo v Hornej Súči (Puszta Zucha, Zucha Deserte) 7 sedliakov a 6 želiarov. Urbár z r. 1608 už hovorí o Kis Szucsza (Malej Súči). V tomto období bolo v obci okrem richtárovej usadlosti 7 ďalších sedliackych usadlostí, želiarov s vlastnými domami bolo 23, v cudzích domoch 14. Spomína sa mlyn, patriaci richtárovi. V r. 1649 bolo v obci 5 sedliackych usadlostí a 49 želiarov. V r. 1720 mala obec 44 daňovníkov, z toho 40 želiarov. V r. 1897 bolo v Hornej Súči 482 hospodárstiev. Celková výmera obce bola okolo 5173 ha, z toho ornej pôdy bolo 26 %, lesov 41 %, lúk 12 % a pasienkov 18 %. Obec bola významná chovom hospodárskych zvierat. V r. 1895 tu bolo 427 chovateľov zvierat a chovalo sa 1283 ks hovädzieho dobytky, 37 koní, 41 kôz, 404 ošípaných a 2099 oviec.

K hospodárskej základni obce patrili mlyny, pivovar a pálenica. Nezachovalo sa z nich nič, pripomínajú ich len miestne názvy. Pred druhou svetovou vojnou boli v obci 3 súkromné obchody so zmiešaným tovarom, 3 trafiky, 1 mäsiar, 6 hostinských a výčapných licencií a 3 mlyny. Z remesiel boli zastúpení obuvníci, stolári, kováči, kolári a kožušníci, ako aj tkáči a výrobcovia papuč. Do r. 1945 bol v obci okrem notariátu ešte poštový úrad, žandárska stanica, lesná správa a rím. kat. farský úrad. Počas Slovenského štátu bola v apríli 1939 zriadená pohraničná vojenská stráž.

Hlavným zdrojom obživy obyvateľov obce bolo poľnohospodárstvo, pestovanie ovocia, včelárstvo a ťažba dreva. Za feudalizmu bola hlavným obchodným artiklom soľ, za Slovenského štátu dobytok, tabak a cukor. Za feudalizmu a neskôr za Slovenského štátu sa veľká časť obyvateľstva venovala typickému pohraničnému "remeslu" – pašovaniu.

Horná Súča sa postupne rozrástla z malej osady na jednu z najväčších obcí na strednom Považí.

Tab. 1. Vývoj obyvateľov a domov v Hornej Súči

Roky	Počet domov	Počet obyvateľov
1784	323	1974
1828	358	2171
1880	335	2140
1890	434	2407
1900	486	2614
1910	537	2920
1921	571	2883
1930	589	3077
1950	619	3355
1961	704	3819
1970	798	4084
1980	874	3999
1991	857	3674

(Retrospektívny lexikón obcí ČSSR 1850–1970, Statistický lexikón obcí II., 1982 a Štatistický lexikón obcí SR, 1992)

Súčasná Horná Súča

Obec má charakter radovej zástavby popri potoku. V súčasnosti má výrazne pretiahnutý tvar v smere toku Sučianky. Z hľadiska funkčného členenia plôch prevládajú obytné plochy s rodinnými domami. V strede obce sa vytvorilo výrazné centrum, kde sa sústredila väčšina objektov občianskej vybavenosti: obecný úrad, obchody, kostol, kultúrne stredisko, škola, zdravotné zariadenie, dopravná infraštruktúra.

Na území obce žije 3674 obyvateľov (r. 1991), z toho v jadre 46 % a na kopaniciach 54 %. Podiel obyvateľstva v jadre neustále stúpa, r. 1961 to bolo 35 %, r. 1980 40 %. Priemerný vek obyvateľov obce je 34 rokov, ale predovšetkým vďaka obyvateľom jadra. Podiel ekonomicky aktívnych z celkového počtu obyvateľov tvorí 49 %, pričom kopanice majú vyšší index. Aktívne obyvateľstvo pracuje hlavne v priemysle, stavebníctve, poľnohospodárstve, obchode a službách. Tieto aktivity sú najmä mimo obce. Až 71 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva odchádza za prácou do centier stredného Považia – Trenčína, Nemšovej, prípadne do okolitých obcí – Drietomy, Dolnej Súče, Starej Turej. Z hľadiska odvetví, najviac pracuje v priemysle (42 %), stavebníctve (22 %), obchode a službách (15 %). Obec neposkytuje príliš veľa pracovných príležitostí (niečo v poľnohospodárstve, lesnom hospodárstve, obchode a službách), za prácou sem dochádzajú hlavne z Trenčína, Dolnej Súče a niektorých susedných obcí.

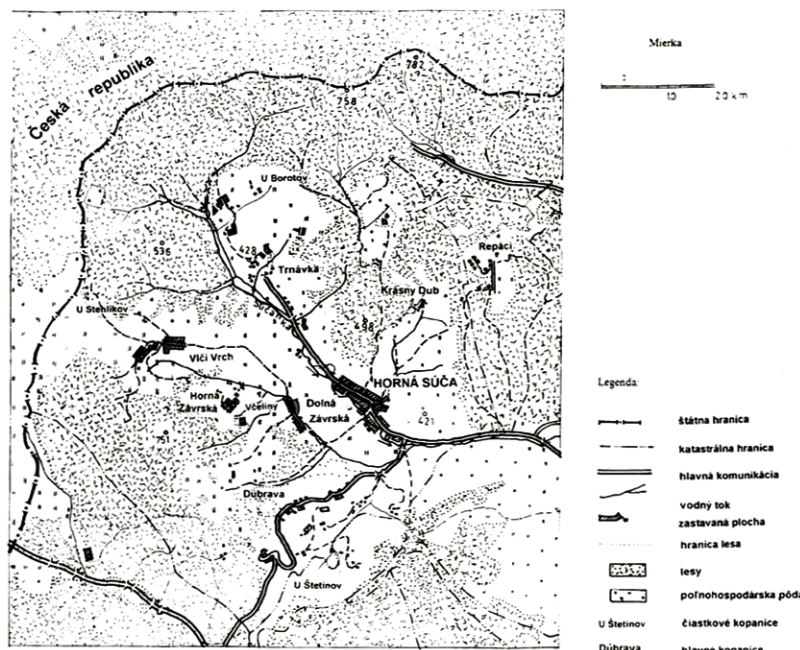
Takmer vo všetkých demografických ukazovateľoch má rozhodujúcu úlohu centrálné jadro – Horná Súča. V rámci jednotlivých kopaníc môžeme najst' určité zvláštnosti.

Geografická charakteristika jednotlivých častí obce

Pre lepšie pochopenie postavenia hlavných kopaníc, ktoré sú v obci, sme vybrali menšie územné jednotky ako je obec, a to časti obce a základné sídelné jednotky. Časti obce okrem sústredeného jadra tvoria hlavné kopanice a základné sídelné jednotky tvoria v rámci hlavných kopaníc ich najvýznamnejšie malé osady.

Obec Horná Súča

Z hľadiska bývania prešlo jadro významnými zmenami. Pôvodnú zástavbu postupne nahrádzali novšie. V 50. rokoch tohto storočia to boli domy so štvorcovým pôdorysom, ihlanovými a manzardovými strechami. Neskôr ani jadro (a nielen to) neobišla vlna výstavby "moderných" domov s plochou strechou, v tejto podhorskej oblasti cudzorodou a nefunkčnou. Rodinné domy sa v poslednom období znova zastrešujú sedlovými strechami, v ostatných detailoch však z pôvodného

Kopaničarska obec Horná Súča

miestneho typu nečerpajú. V jadre žije 1678 obyvateľov, v predproduktívnom veku 28 % (najviac zo všetkých častí obce), v poproduktívnom 17 % (najmenej zo všetkých častí obce). Práve z vysokého podielu predproduktívnej zložky obyvateľov vyplýva, že podiel ekonomicky aktívnych je relatívne nízky oproti ostatným častiam (48 % ekonomicky aktívnych z celkovej počtu obyvateľstva), aj keď zo všetkých ekonomicky aktívnych v obci tvoria 45 %. Pomerne málo odchádza za prácou mimo vlastného jadra (64 % zo všetkých ekonomicky aktívnych), 26 % obyvateľov pracuje v poľnohospodárstve, 27 % v priemysle a najväčší podiel pracuje v terciernom sektore.

• **Důbrava** je jednou z kopaníc obce. Leží juhozápadne od jadra pri katastrálnej hranici s obcou Drietoma. Centrum kopanice je od jadra obce vzdialené asi 3 km. Z urbanistického hľadiska je Důbrava charakterizovaná ulicovou zástavbou. Ku kopanici patria malé osady U Palušných, Dolinka, U Čechov, U Hatinov, Bradné, U Šetinov, Blahuš, Machura, Vranáci, Sviniarky atď. Osady sú väčšinou zhlukovým typom osídlenia. Niektoré z nich, napr. Sviniarky, Bradné, U Hatinov tvoria rodinné usadlosti s 1 až 4 domami. Niektoré osady postupne chátrajú a vymierajú.

Z hľadiska funkčného využívania plôch patrí Důbrava jednoznačne k monofunkčnému typu osídlenia – s rýdzo obytnou funkciou. Občianska vybavenosť je tu zastúpená minimálne (škola, predajňa rozličného to-

varu, kultúrny dom). Zástavba pozostáva výlučne z rodinných domov, pri starších sú čiastočne zachované i hospodárske budovy (stodoly, maštale). Z charakteristických objektov ľudovej architektúry sa v Důbrave zachovali: stodola č. 45, obytný dom č. 494 (v dezolátnom stave) a veľká poľnohospodárska usadlosť č. 509 (obytný dom s výškou, maštal, prestavaná stodola). V Důbrave žije 610 obyvateľov, z toho v predproduktívnom a poproduktívnom veku po 22 %. Podiel predproduktívnej zložky je najväčší zo všetkých kopaníc. Ekonomicky aktívneho obyvateľstva je pomerne málo (47 %) a z kopanice odchádza za prácou 78 % ekon. aktívnych obyvateľov. V poľnohospodárstve pracuje 16 %, v priemysle 36 %, väčšinou mimo kopanice a mimo jadra obce.

• **Závrská** má dve časti – Hornú a Dolnú Závrsú. Tieto kopanice ležia približne 1,5 km západne od jadra

obce. Z urbanistického hľadiska ide o typ ulicový, v dĺžke približne 3 km. Zástavba obojstranne lemujú komunikáciu. K Závrskej patrí aj osada Včelíny, ktorá je zhlukovým typom osídlenia. Má podobnú funkčnosť zastavaných plôch ako kopanica Důbrava – obytnú. Zástavbu tvoria výlučne rodinné domy a roľnícke usadlosti. Občianska vybavenosť pozostáva z dvoch budov, v ktorých je umiestnená materská škola, kultúrny dom a predajňa potravín. Závrská patrí medzi kopanice s najlepšie zachovanou tradičnou urbanistickou a architektonickou štruktúrou. Domy sú však v zlom technickom stave. Napriek tomu stoja za zachovaním a revitalizáciou, nakoľko nejde o solitéry, ale o kompaktné celky. Na kopanici žije 346 obyvateľov, z toho v Hornej Závrskej 205 a Dolnej Závrskej 141. V Dolnej Závrskej žije staršie obyvateľstvo ako v Hornej Závrskej. Včelíny majú najstaršie obyvateľstvo zo všetkých kopaníc a osád. Ekonomická aktivita obyvateľstva je relatívne vysoká (57 %) a vyše 80 % odchádza za prácou, predovšetkým do priemyselných podnikov (37 %, zo Včelín až 60 %). Vďaka dobrej dopravnej polohe voči jadrú obce majú tieto kopanice perspektívu rásť.

• **Vlčí Vrch** leží asi 4 km severozápadne od jadra obce, smerom k štátnej hranici s ČR. Pôvodne ulicovo založené osídlenie sa postupne novou výstavbou (po vybudovaní novej cesty, ktorá obišla pôvodnú kopanicu) zmenilo čiastočne na zhlukové. Využitie plôch je monofunkčné – obytné. Jediným druhom obytnéj zástavby sú

rodinné domy a pôvodné roľnícke usadlosti. Občianska vybavenosť je zastúpená minimálne (materská škola, kultúrny dom, predajňa potravín). K Vlčíemu Vrchu patria osady Dolné Lazy (ležia pri pôvodnej ceste z Hornej Súče na Vlčí Vrch), U Stehlíkov a Paseky, ktoré ležia pri štátnej hranici s ČR. Osady U Stehlíkov a Paseky patria k najproblematickejším v celej Hornej Súči. Predovšetkým z dopravného hľadiska, ďalej z hľadiska zásobovania, napojenia na rozvod elektriny a pod. V súčasnosti sa niektoré opustené domy U Stehlíkov premieňajú na rekreačné chalupy. Na kopanici Vlčí Vrch žije 324 obyvateľov, priamo v jadre 284, v Pasekách 22 a U Stehlíkov 18. V jadre žijú relatívne mladí obyvatelia, ale v priľahlých osadách je výrazný podiel prestárnutého obyvateľstva. Pomerne vysoká je ekonomická aktivita obyvateľstva, ale i nedostatok pracovných príležitostí. Do r. 1993 odchádzali za prácou i do ČR. Obyvateľstvo pracuje hlavne v poľnohospodárstve, čiastočne v priemysle a stavebníctve. Ak sa nedoriešia niektoré základné životné potreby obyvateľstva, znamená to trvalý úpadok tejto kopanice.

• **Trnávka** je najbližšou kopanicou k jadrú obce. Leží severozápadne, asi 1 km od jadra obce pozdĺž štátnej cesty. Z urbanistického hľadiska je to typická radová zástavba s prevládajúcou obytnou funkciou, čiastočne je tu zastúpená rekreačná a športová chatová zástavba. Občiansku vybavenosť predstavuje základná škola, kultúrne stredisko, predajňa potravín a požiarna zbrojnica. K Trnávke patria osady Predný Bzovík, Prostredný Bzovík a Zadný Bzovík, U Drhov, U Panákov, U Jurinov, U Kuciakov, U Poláčkov, U Žáčkov, U Borotov, U Barincov, U Štefánkov a Depšínka Dúbrava. Nová výstavba sa sústreďuje okolo štátnej cesty. Niektoré osady zaznamenali úpadok (U Borotov, U Jurinov, U Kuciakov, U Poláčkov) a z niektorých vznikajú chatové (Depšínka Dúbrava). Kvalitu bývania na kopaničiach znižuje zlá dopravná dostupnosť v zimnom období a nie príliš vhodne umiestnené skládky odpadov z rodinných poľnohospodárskych fariem. V Trnávke žije 541 obyvateľov, po Dúbrave najviac. S narastaním vzdialenosti osád od hlavnej cesty narastá aj priemerný vek obyvateľov. Za prácou odchádzajú hlavne do poľnohospodárstva a priemyselných podnikov. V Trnávke je najviac rekreačných chat nevyčlenených z bytového fondu zo všetkých kopanic v obci.

• **Krásny Dub** leží približne 2,5 km od jadra obce severovýchodným smerom. Skladá sa z dvoch častí – Krásny Dub Predný a Krásny Dub u Cverenkárov. Okolo nich je niekoľko menších osád U Jurčov, Macharáci V Žiaroch, Dedinská, U Mikušov, Kučeráci, Kroviniaci. Obe hlavné časti majú zhukový charakter osídlenia. Funkčné plochy sú výlučne obytné. Z občianskej vybavenosti je tu len osvetová beseda a požiarna zbrojnica.

Pre Krásny Dub je charakteristické opúšťanie vzdia-

lenejších osád a koncentrácia do osady Repáci, ktorá patrí do katastrálneho územia obce Dolná Súča. Na kopanici žije dovedna 175 obyvateľov, tretinu z nich tvorí staršie obyvateľstvo. Ekonomická aktivita je vcelku dobrá, vyše 3/4 odchádza za prácou, predovšetkým do priemyselných a poľnohospodárskych podnikov.

Kopaničiarska obec Horná Súča má z hľadiska budúceho vývoja slabé aj silné stránky. Pri ich rozlišovaní musíme určiť ďalšie kritérium, a to či ide o kopanice alebo o jadro obce. Medzi slabé stránky kopanic patrí predovšetkým neustály úbytok obyvateľov, či už emigráciou produktívneho obyvateľstva do jadra obce, alebo mimo nej, či prirodzeným vymieraním. Slabou stránkou kopanic je aj nízka úroveň infraštruktúry, dopravné prepojenie len jedným smerom – do jadra (problém najmä v zime). Nezanedbateľná je aj nízka úroveň environmentálneho myslenia obyvateľstva, čo často pramení z nízkeho ohodnotenia ekonomického priestoru, nízkych dôchodkov a nízkych vkladov do infraštruktúry. K silným stránkam kopanic patrí hlavne kvalitné prírodné prostredie a v niektorých prípadoch i kvalitný bytový fond. Jadro obce má takmer všetky prvky rozvoja potrebné pre väčšiu vidiecku obec v podhorskom regióne. Jeho prepojenie na kopanice už nie je synergické a často tu vznikajú určité rozpory. Slabých stránok má jadro relatívne málo, iba z architektonického hľadiska značná časť obytných i neobytných budov nie je typovo vhodná pre obec v podhorskom regióne so znakmi kopaničiarskej kultúry. S určitými obavami sledujeme uchovanie života na niektorých kopaničiach, prípadne osadách. Predovšetkým ide o vzdialenejšie osady v rámci ostatných kopanic. Na udržanie života v týchto problémových oblastiach treba špecifikovať hlavné rozvojové priority obce ako celku. Zároveň treba zohľadňovať prírodné špecifiká celého katastra, t. j., že celý leží v CHKO a z toho odvodzovať jeho rozvojové trajektórie.

Literatúra

- Chleba, M., Karlík, J., Fojtík, J., 1993: Horná Súča. Obecný úrad H. Súča.
- Fekete, Š., 1947: Typy vidieckeho osídlenia Slovenska. Bratislava.
- Ivanička, K., Zelenská, A., Mládek, J., 1966: Funkcionálne typy vidieckeho osídlenia. Acta Geol. et Geogr. UC 6, SPN, Bratislava, p. 51–92.
- Kollár, D., Spišiak, P., 1995: Vzťah obyvateľstva ku vlastnej obci a vlastnému okoliu. STUŽ Biele Karpaty, Trenčín.
- Kol., 1992: CHKO Biele/Bíle Karpaty. Ekológia (Bratislava).
- Spišiak, P. 1993: Transformácia vidieckej krajiny. STUŽ Biele Karpaty, Zborník. ref. Nová Bošáca, p. 23–24.
- Retrospektívny lexikon obcí ČSSR 1850–1970. FSÚ, Praha, 1978.
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. FSÚ, Praha, 1984.
- Statistický lexikon obcí SR 1992. SŠÚ, Bratislava, 1994.